

Ut av dvalen, psykologer!

Gro Hillestad Thune

I Norge tror vi at menneskerettighetsbrudd kun skjer i andre land, og at hos oss er alt på plass. Vår oppgave er å hjelpe psykiatriske pasienter i Kina, forfulgte forfattere i Tyrkia og arrangere menneskerettighetsseminarer i Murmansk. Vår stat ser på seg selv som demokratisk og snill. Stortinget kan derfor bestemme at de 100–140 millionene som årlig bevilges til menneskerettighetsformål, forvaltes av UD og må brukes utenfor Norges grenser. Dette fikk for noen år siden den selsomme konsekvens at et opplegg for trekantsamarbeid mot kjønnslemlestelse mellom organisasjoner i Tanzania, Somalia og Tøyen i Oslo ikke kunne støttes. Somalisk Kvinneforening i Norge kunne ikke få støtte under menneskerettighetsbevilgningen. Noen annen bevilgning til menneskerettighetsformål er det ikke lett å få øye på i statsbudsjettet.

Dere er mange. Dere er ressurssterke og kan bruke makten deres til å konfrontere politikere og myndigheter

Menneskerettigheter handler om langt mer enn tortur. Et blikk på noen dommer fra menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg forteller sitt om at også mindre dramatiske handlinger kan være i strid med en av artiklene i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen. Finland ble i fjor dømt på grunnlag av en klage fra en aids-smittet sykepleier. Hun oppdaget at kollegaer hadde snoket i hennes pasientjournal. Menneskerettighetsdomstolen fant at finske myndigheter ikke hadde et tilstrekkelig sikkert system for beskyttelse av sensitiv pasientinformasjon og dømte altså Finland for brudd på sykepleierens rett til respekt for sitt privatliv.

Menneskerettigheter regulerer samhandlingen mellom den enkelte borger og staten, i praksis alle som forvalter offentlig myndighet eller handler på det offentliges vegne. Begrunnelsen er at personer i utsatte situasjoner lett kan bli utsatt for offentlig maktmisbruk. Historien forteller at barnevernsbarn, tyskerunger, sigøynere og tatere, psykiatriske pasienter og utviklingshemmede er blitt trakassert og krenket mens det gode borgerskap lukket øynene. Dessverre skjer slike ting også i dag – også i Norge. De fleste av oss velger å se en annen vei og trøster oss med internasjonale rapporter hvor det står at vi er verdens beste land å leve i. Det gjelder de fleste, men ikke alle.

Også her i landet har mange makt over enkeltmennesker – også psykologer har makt og bruker den blant annet til å gjennomføre frihetsberøvelse. Tiden er inne til å erkjenne at denne makten kan misbrukes og av og til blir misbrukt. Som menneskerettighetsjurist med lang fartstid fra Strasbourg føler jeg dette på kroppen hver dag. Via brev, e-post, telefon og SMS får jeg daglig henvendelser fra fortvilete mennesker som beskriver krenkende opplevelser. Mange i psykisk helsevern. Andre i rusomsorgen, barnevernet og i omsorgen for gamle senile og utviklingshemmede. De føler seg avmektige, sviktet av hjelpeapparatet og av samfunnet. De etterlyser respekt for menneskerettighetene sine. Mange har forgjeves klaget til de instanser som skal kontrollere og behandle klager. Her vurderer man først og fremst saksbehandlingen og om de formelle krav er oppfylt. Men for et menneske som har opplevd seg krenket, er det til liten hjelp å få bekreftet at vedtak om tvang er riktig formulert og underskrevet av riktig person på riktig skjema.

En kvinne som opplevde nettopp dette, reiste for noen år siden en ren menneskerettighetssak for Oslo Tingrett. Dommeren konkluderte med flere brudd på artikkel 5 og artikkel 8 i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen. Saken var først klaget inn til Helsetilsynet i fylket, Statens

helsetilsyn og Sivilombudsmannen. Alle konkluderte med at det ikke var noe å sette fingeren på med hensyn til behandlingen. Problemet var nettopp at de ikke hadde vurdert det som for kvinnen var det viktige – hennes opplevelse av å være alvorlig krenket av helsearbeidere betalt for å gi omsorg og behandling. De hadde ikke vurdert om det hadde skjedd brudd på menneskerettighetene.

En annen pasient klaget til en av landets fylkesmenn over brudd på artikkel 8 – retten til respekt for privatlivet, herunder psykisk og fysisk integritet. Påstanden ble besvart på følgende måte: «*For prøving av menneskerettigheter Norge har sluttet seg til, er ikke fylkesmannen eller kontrollkommisjonen tildelt noen spesifikk rolle.*» Juridisk er dette ganske enkelt klinkende feil. Tilsynsmyndighetenes oppgave er å kontrollere at norsk lov respekteres. Menneskerettsloven er også norsk lov. Den bestemmer at fire sentrale menneskerettskonvensjoner (deriblant Den europeiske menneskerettskonvensjonen) skal ha prioritet foran andre lovregler. En lang rekke menneskerettsartikler er med andre ord norsk lov.

Norske helseerettsjurister har hittil hatt vanskelig for å akseptere at det skal være behov for å vurdere eventuelle brudd på menneskerettighetene. Begrunnelsen er at disse er innarbeidet i norsk helselovgivning. Derfor bør det være tilstrekkelig å vurdere om norsk lov er fulgt. I teorien er dette riktig – men ikke i praksis. Slik er det i andre land – slik er det på andre rettsområder. Menneskerettighetene er et nødvendig supplement og har sin selvstendige plass også i den norske helse- og sosialsektoren. Dessverre er dette enda ikke erkjent av politikerne og i liten grad av helsebyråkrater. Derfor har ingen enda sørget for at ansatte i helse- og sosialsektoren får opplæring i menneskerettigheter. Det er ikke etablert reelle klagemuligheter for personer som mener deres grunnleggende rettigheter kan være krenket. Psykiatere, sykepleiere, vernepleiere og andre som har utsatt dem for krenkende behandling, får ikke den nødvendige tilbakemelding og derved mulighet for å korrigere sin praksis og be om unnskyldning.

Ingen vet hvor mange brukere av helse- og sosialtjenester som opplever mangel på respekt for sin psykiske og fysiske integritet, sitt familieliv, sitt hjem, som berøves sin personlige frihet uten at dette er tvingende nødvendig, ikke får den behandling de har rettmessig krav på, diskrimineres eller behandles nedverdiggende og krenkende. Internasjonale tilsynsorganer kritiserer stadig Norge for mangel på oversikt over menneskeretts-situasjonen og omfanget av brudd. Min påstand er at bruddene er mange, og at de som rammes, ofte er brukere av offentlige omsorgstjenester. Dette har også myndighetene og fagmiljøer erkjent ved å innrømme at det brukes tvang og makt i situasjoner hvor dette ikke er nødvendig. Unødvendig tvang er ikke forenlig med pasientenes grunnleggende rettigheter. Dessverre er ikke handlingsplaner og bedre statistikk noe effektivt middel til å få stoppet ulovlig tvangsbruk.

Denne situasjonen bør også bekymre medlemmene i Norsk Psykologforening. Dere er mange. Dere er ressurssterke og kan bruke makten deres til å konfrontere politikere og myndigheter. Dere kan forlange relevant opplæring og bidra til at det etableres hensiktsmessige klagemuligheter for personer som med god grunn mener deres grunnleggende rettigheter er krenket. Dere kan være med på å gi støtte til mennesker som selv ikke lett kan slå i bordet.

Menneskerettighetene *kan* fungere som et praktisk verktøy for å kvalitetssikre tjenestene – men ikke så lenge de bare står og ser pene ut på papiret.